

ПРОПОЗИЦІЇ

ДО МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ ТА ІНШИХ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

ПРИРОДА, СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ КЛЮЧОВІ МОМЕНТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ

До недавнього часу, обираючи запобіжний захід відносно підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного орган дізнання, слідчий, прокурор або суд серед зазначених в статті 149 чинного Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК) запобіжних заходів обирали або взяття під варту, або підписку про невиїзд, як найбільш дієві. Проте, не в усіх кримінальних справах була необхідність застосовувати запобіжний захід пов'язаний із позбавленням волі особи, як занадто суворий захід, чи можливість відібрати підписку про невиїзд, щоб вона забезпечила належну поведінку суб'єкта судочинства. Такий запобіжний захід як застава майже не обирався через замалий розмір застави, який не стримував підозрюваного, обвинуваченого або підсудного від спроб ухилитись від слідства та суду, а також через велику кількість нерегульованих процедур його застосування, таких як строки внесення застави, процедури внесення застави на депозит органу розслідування, перелік документів, які б визначали вартість майна, що передавалась як застава.

Застава повинна була заповнити прогалину серед дієвих запобіжних заходів між найбільш м'яким у вигляді підписки про невиїзд та найбільш суворим у вигляді взяття під вартою. Проте, нажаль, нерегульованість певного кола процесуальних питань, не дозволяли в повній мірі використовувати її.

Законом України від 15.11.2011 р. № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» були внесені уточнення до КПК та детально врегульований порядок застосування застави, що дозволить ефективно використовувати її як проміжний запобіжний захід.

Перед початком розгляду процесуального порядку застосування застави необхідно надати визначення самої застави, яке також зазнало змін на законодавчому рівні. Так, застава полягає у внесенні коштів у національній грошовій одиниці на спеціальний рахунок, визначений у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення належної поведінки особи, щодо якої застосовано запобіжний захід, її явки за викликом до органу дізнання, слідчого, прокурора або

суду, а також виконання інших покладених на неї обов'язків, передбачених статтею 149-1 КПК, з умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків.

По-перше, законодавцем визначено, що предметом застави можуть виступати лише «кошти у національній грошовій одиниці», які вносяться на спеціальний рахунок. Майно, що знаходиться у цивільному обігу та належить заставодавцю, відтепер не може виступати предметом застави.

По-друге, окреслено нормативний акт, який передбачає порядок безпосереднього внесення коштів в якості застави. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 15 «Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу» визначено, що застава вноситься на спеціальний рахунок суду, який обрав такий запобіжний захід, відкритий в органах Казначейства.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Одним з перших нововведень є те, що питання про обрання застави як запобіжного заходу згідно частини 2 статті 165-2 КПК віднесено до компетенції суду. Визнавши можливим обрати такий запобіжний захід прокурор вносить до суду подання, а орган дізнання чи слідчий вносять до суду подання, погоджене з прокурором.

Такий розподіл компетенції конкретизує та реалізує принципи змагальності та диспозитивності. Суд приймає рішення про достатність підстав для обрання запобіжного заходу у вигляді застави та про розмір застави виключно на підставі доказів, наданих сторонами. При цьому суд не зв'язаний висновками сторін і приймає рішення керуючись лише своїм внутрішнім переконанням, не виконуючи жодних дій, спрямованих на збір доказів.

Також було змінено перелік осіб, які можуть вносити заставу. До них віднесли підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, а також інших фізичних та юридичних осіб, окрім юридичних осіб державної або комунальної власності або таких, що фінансуються з місцевого, державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, або у статутному капіталі яких є частка державної, комунальної власності або яка належить державному, комунальному суб'єкту господарювання. До внесення змін в КПК таких обмежень щодо юридичних осіб не існувало.

Згідно частини 3 статті 154-1 КПК розмір застави визначається суддею, судом з урахуванням обставин справи, майнового стану та інших даних про підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, а частина 4 зазначеної статті передбачає межі розміру застави, а саме:

- 1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, - від трьохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, - від тисячі до чотирьох тисяч п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, - від чотирьох тисяч п'ятисот до сімнадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Необхідно зазначити, що загалом розмір застави збільшився у 4 і більше разів порівняно із попередньою редакцією КПК, при чому зроблено великий крок вперед стосовно співвідношення розміру застави та розміру завданої шкоди. Відтепер, розмір заявленого цивільного позову, не єдиний критерій, менше за який не повинно бути обраховано розмір застави. При обчисленні розміру застави повинні враховуватись також розмір завданої шкоди і розмір отриманого внаслідок вчинення злочину доходу (частина 5 статті 154-1 КПК). Відповідно відсутня обов'язкова умова у вигляді цивільного позову, якого за певних обставин може не бути у кримі-

нальній справі, що в свою чергу надає можливість в повному обсязі відшкодувати матеріальну шкоду, завдану незаконними діями.

Останньою умовою визначення розміру застави є вчинення особою злочину у співучасті. До такої особи згідно частини 5 статті 154-1 КПК може бути застосовано заставу меншого розміру ніж розмір цивільного позову, розмір завданої матеріальної шкоди або розміру доходу, отриманого внаслідок вчинення злочину. Зазначена норма КПК забезпечує індивідуальний підхід до визначення розміру застави, з урахуванням незначної ролі особи у вчиненні злочину. Розмір застави у такому випадку обчислюється відповідно до частини 4 статті 154-1 КПК.

Після винесення постанови суддею або ухвали судом, застава повинна бути внесена на спеціальний рахунок суду протягом 5 днів. Невиконання вказаних дій протягом 5-ти днів є підставою для розгляду питання про обрання по відношенню до особи іншого запобіжного заходу, при чому оскарження в апеляційному порядку цього рішення не зупиняє його виконання.

Внесення коштів на депозитний рахунок суду здійснюється на підставі платіжного доручення особи чи заставодавця. Підтвердженням внесення коштів на депозитний рахунок суду є платіжний документ з відміткою банку про виконання, який надається посадовій особі або органу, в провадженні яких перебуває кримінальна справа. Покладені ж на особу обов'язки вона повинна дотримувати одразу після проголошення рішення, в тому числі до фактичного внесення коштів заставодавцем.

При внесенні застави підозрюваному, обвинуваченому, підсудному роз'яснюються його обов'язки і наслідки їх невиконання, а заставодавцю – у вчиненні якого злочину підозрюється чи обвинувачується особа, щодо якої застосовується запобіжний захід, і що в разі невиконання нею своїх обов'язків застава буде звернена в дохід держави.

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується на стадії досудового розслідування суддею за поданням органу дізнання, слідчого, погодженим з прокурором, або прокурором, а в судовому розгляді – судом в судовому засіданні. Важливим є той факт, що неявка заставодавця в судове засідання для дачі пояснень під час розгляду зазначеного питання не перешкоджає винесенню рішення про звернення застави в дохід держави.

Закон вводить пряме посилення на можливість апеляційного оскарження рішення суду про звернення застави в дохід держави. Скарга може бути подана протягом трьох днів з дня винесення рішення про звернення застави в дохід держави. Таким чином реалізується можливість оскарження рішення суду без додаткових обґрунтувань можливості оскарження таких рішень.

У випадку звернення застави в дохід держави орган дізнання, слідчий або суд повинні прийняти рішення чи ініціювати прийняття рішення про застосування іншого запобіжного заходу або запобіжного заходу у вигляді застави більшого розміру.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Не дивлячись на те, що порядок застосування застави за останній час зазнав змін та був суттєво поліпшений, труднощі у застосуванні цього запобіжного заходу у практичній діяльності можуть виникати.

Зокрема, обмеження предмету застави лише грошовими сумами в національній валюті ускладнює пошук коштів, необхідних для внесення застави, адже наявна велика кількість готівки це більш виключення, а ніж правило. Можливим вирішенням зазначеної проблеми може стати закріплення перелік майна, яке може бути предметом застави.

Наступним проблемним питанням є занадто великий розмір застави в окремих випадках. Застава у розмірі 17 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян може не дозволити застосовувати її у всіх категоріях кримінальних справ, а залишити її як запобіжний захід у справах про злочини економічної спрямованості. Вважається доцільним при визначенні розміру застави у справах про особливо тяжкі злочини акцентувати увагу на розмірі збитків завданих злочинними діями обвинуваченого чи підсудного. З іншого боку постає проблема оціночного поняття розміру майнових збитків або розміру доходу, отриманого внаслідок злочинних дій, обґрунтованих достатніми доказами. Законодавцем не наведено чітких критеріїв достатності доказів, що може призвести до неоднозначного розуміння розмірів застави та великої кількості випадків оскарження рішень судів про обрання застави як запобіжного заходу в частині саме розміру застави.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ОБРАННЯ, ЗМІНИ І СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Про застосування запобіжного заходу особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суддя виносять мотивовану постанову, а суд — ухвалу або ж це питання вирішується у вирокі. Запобіжні заходи у вигляді застави та взяття під варту застосовуються лише за мотивованою постановою судді чи ухвалою суду (частина 1 статті 165 КПК).

У постанові, зокрема, зазначаються прізвище, ім'я та по батькові, вік, місце народження обвинуваченого, вчинений ним злочин, стаття (і частина статті) кримінального закону, якою передбачено даний злочин, обраний запобіжний захід і підстави його обрання. Постанова оголошується обвинуваченому під розписку. Ці правила застосовуються і в разі обрання запобіжного заходу щодо підозрюваного.

Якщо орган дізнання, слідчий вважає, що є підстави для обрання запобіжного заходу у вигляді застави або взяття під варту, він вносить за згодою прокурора подання до суду. Таке ж подання вправі внести прокурор. При вирішенні цього питання прокурор зобов'язаний ознайомитися з усіма матеріалами, що дають підстави для обрання запобіжного заходу у вигляді застави або взяття під варту, перевірити законність одержання доказів, їх достатність для обвинувачення.

Взяття під варту як запобіжний захід може бути застосовано:

1) у справах про злочини, за які законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, - виключно у випадках, якщо підозрюваний, обвинувачений, підсудний не виконав обов'язків, пов'язаних із раніше застосованим до нього запобіжним заходом, у тому числі обов'язків, передбачених статтею 149-1 КПК, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує;

2) у справах про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, - виключно у випадках, коли підозрюваний, обвинувачений, підсудний, перебуваючи на волі, переховувався від органів дізнання, досудового слідства чи суду, перешкоджав установленню істини у справі, продовжив злочинну діяльність або не виконав обов'язків, пов'язаних із раніше застосованим до нього запобіжним заходом, у тому числі обов'язків, передбачених статтею 149-1 КПК;

3) у справах про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки.

Запобіжний захід у вигляді взяття під варту не може бути застосовано до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, за винятком випадків, коли ця особа, перебуваючи на волі, переховувалася від органів дізнання, досудового слідства чи суду, перешкоджала встановленню істини у справі або продовжила злочинну діяльність.

У разі закриття справи, закінчення строку тримання під вартою, якщо цей строк не продовжено в установленому законом порядку, та в інших випадках звільнення особи з-під варти на стадії досудового слідства здійснюється на підставі постанови органу дізнання чи слідчого, які проводять досудове слідство у справі, або прокурора, про що вони негайно повідомляють суд, який обрав цей запобіжний захід. Звільнення з-під варти у кримінальних справах, що знаходяться в судовому провадженні, здійснюється лише за рішенням судді або суду (частина 3 статті 165 КПК).

Якщо на етапі віддання до суду виникає необхідність змінити запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого (або ж обрати чи скасувати такий захід), суд в ухвалі, а суддя в постанові повинні мотивувати прийняте з цього питання рішення (частина 2 статті 244 КПК).

Під час розгляду кримінальної справи суд за наявності до того підстав може змінити, скасувати або обрати запобіжний захід щодо підсудного (стаття 274 КПК). Ухвала (постанова) про це виноситься судом у нарадчій кімнаті й викладається у вигляді окремого документа, який підписується всім складом суду (стаття 273 КПК) або суддею, якщо він розглядає справу одноособово. Постановляючи вирок, за яким до підсудного застосовується та чи інша міра покарання, суд повинен вирішити питання про запобіжний захід до набрання вироком законної сили і має право обрати запобіжний захід або ж скасувати, змінити чи підтвердити раніше обраний (частина 1 статті 343 КПК). Рішення суду в цьому питанні викладається в резолютивній частині вироку (частина 1 статті 335 КПК). Суд касаційної і наглядної інстанцій, скасовуючи вирок і направляючи кримінальну справу на додаткове розслідування або новий судовий розгляд, вирішує питання про запобіжний захід у своїй ухвалі чи постанові.

Застосування окремих запобіжних заходів потребує також складання й інших документів: підписки про невиїзд, письмового зобов'язання поручителів, батьків, опікунів, піклувальників, адміністрації дитячої установи, протоколу зборів громадської організації чи трудового колективу.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПОКЛАДЕННЯ НА ОСОБУ ОBOB'ЯЗКІВ ПРИ ОБРАННІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ, НЕ ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ТРИМАННЯМ ПІД ВАРТОЮ

Одночасно із застосуванням запобіжного заходу не пов'язаного із триманням під вартою, орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя та суд та посадовими особами вирішується питання про покладення на підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого один або декілька таких обов'язків:

1) З'являтися на виклик до органу дізнання, досудового слідства, прокурора або суду, а в разі неможливості з'явитися через поважні причини - завчасно повідомляти про це посадову особу або орган, що здійснив виклик. В даному випадку законодавець допустив використання оціночної категорії «завчасне повідомлення». Відсутність чіткого строку може надати органам та посадовим особам, що викликають підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на власний розсуд визначати цей строк у кожній кримінальній справі окремо залежно від різних ситуацій.

2) Не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого або органу, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа. Оскільки місце проживання та реєстрації чітко визначені в законодавстві, даний обов'язок сформульований достатньо чітко. Проте необхідно пам'ятати про необхідність документального підтвердження отримання дозволу, з метою виключення подвійного тлумачення, чи отримано дозвіл, чи ні.

3) Повідомляти службову особу або орган, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа, про зміну свого місця проживання та/або місця роботи.

4) Утримуватися від спілкування із визначеною особою або спілкуватися з нею з дотриманням визначених умов. В цьому обов'язку також вбачається недостатність урегульованості дій державного органу. Це обумовлено відсутністю переліку умов, дотримання яких вимагається.

5) Не відвідувати визначені місця. Дуже важливим вбачається якнайбільш точне формулювання місця, адреси, торгівельної марки (назви закладу). Ініціатива такої деталізації повинна виходити саме від органів та посадових осіб, що здійснюють провадження у справі, оскільки обов'язок доказування наявності порушень зазначеного обмеження покладається на них.

6) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну, які повертаються негайно після скасування відповідного запобіжного заходу або покладеного обов'язку. В даному випадку постає питання, до якого саме органу здаються документи. Найбільш правильною вважається точка зору, за якою документ передається тому правоохоронному органу, який обрав такий обов'язок відносно особи, оскільки це в подальшому забезпечить негайне повернення документів після скасування обов'язку чи запобіжного заходу.

Обов'язки визначаються з урахуванням віку особи, стану її здоров'я, сімейного і матеріального стану, виду діяльності, місця проживання та інших обставин, що її характеризують. Рішення про покладення обов'язку на підозрюваного, обвинуваченого або підсудного, повинно міститись у постанові про обрання запобіжного заходу. Про роз'яснення обов'язків, що їх покладено на особу, необхідно скласти протокол.